

*Szolnoki Tudományos Közlemények XIII.
Szolnok, 2009.*

Dr. habil. KOLTAY TIBOR

A KUTATÓK, AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉG ÉS A WEB 2.0¹

Az információs műveltség egyike azoknak a műveltségeknek (írástudásoknak), amelyek az információk kritikus kezelését állítják középpontba. Ezekre a kutatóknak és az amatőröknek, akik a Web 2.0 népszerűségének és használatának elterjedésével egyre nagyobb szerepet kapnak, is szüksége van. A műveltség és a Web 2.0-ás alkalmazások egészen más szerepet töltenek be a kutatók életében, mint az információ amatőr felhasználóinál.

BEVEZETÉS

Korunkat számos *írástudás*, vagy – más fordításban – *műveltség* jellemzi. Ezek közül a leginkább említésre méltó az információs műveltség, a média-műveltség és a digitális műveltség.

I. A FONTOSABB MŰVELTSÉGEK (ÍRÁSTUDÁSOK)

Az információs műveltség inkább csak a könyvtárosok körében ismeret fogalom. Az információs műveltség talán legismertebb definíciójának megfelelően információsan műveltnek azt tekinthetjük, aki felismeri, mikor van szüksége információra; aki megtanulta, hogyan kell tanulni; továbbá ismeri, hogy miként szerveződik az információ, hogyan található meg, és hogyan használható fel a tanulásban. [1]

Az információs műveltség kiterjed az információ minden formájára, fontos eleme az egész életen át történő tanulásnak, továbbá minden korosztály számára fontos, tehát hatóköre az általános iskolától az időskorig terjed, mivel mindenki használ információkat. [2]

Az angolszász szakirodalomban egyre inkább terjedő a *digitális írástudás* elnevezést gyakran következtelenül vagy éppen szándékosan eltorzítva, az információs és kommunikációs technológiák. (IKT) eredményes használatára leszűkítve használják.

¹ Szaklektorált cikk. Leadva: 2009. szeptember 15. Elfogadva: 2009. december 10.

A média-műveltség – az információs műveltséghez hasonlóan – ernyőfogalom, amely magába foglal több különböző oktatási alapelvet, filozófiát, elméletet, módszert és célokat. Mibenlétét is különböző módon, megközelítések sokféleségével élve határozhatjuk meg.

A média-műveltségnek van egy „immunizáló” irányzata, amely arra helyezi a súlyt, hogy az ifjúságot megvédje a média negatív hatásaitól, így a média-műveltségre úgy tekint, mint a média problémáinak megoldására. Ettől eltér az a szemlélet, amelynek alapján a médiát életünk olyan fontos részének tekinthetjük, amelyet meg kell értenünk és vizsgálnunk kell, amely azonban nem feltétlenül negatív vagy káros. [3]

A média-műveltség alapvetően a tömegkommunikációból. (ide értve – fokozódó mértékben – az internetet) nyert információk kritikus kezelésére vonatkozik és részben azonos az tágabb értelemben vett információs műveltséggel. [4]

A digitális írástudás fogalmát *Paul Gilster* vezette be. [5] A fogalom többféle írástudást. (műveltséget) foglal magába. Jelenti az írás, olvasás és számolás készségeit a funkcionális írástudás keretébe illesztve. Részét képezik a könyvtárak használatának, a keresési stratégiák alkalmazásának készségei, az információforrások és a talált információ értékelése, kritikus kezelése, valamint az értő olvasás. Hasonlóan fontos része a tömegkommunikációs eszközök által nyert információk kritikus kezelése, azaz a média-írástudás. Fontos alkotóeleme a számítógépes írástudás is, amely minden, a számítógépekhez köthető tudást és képességet, magába foglal. Nem korlátozódik azonban ezekre. [6]

A digitális írástudás tudatosság, beállítódások és képességek olyan együttese, amely lehetővé teszi, hogy megfelelően használjuk a digitális eszközöket és intézményeket a digitális források azonosítására, elérésére, kezelésére, integrálására, értékelésére és szintetizálására, továbbá új tudás és média-megnyilvánulások létrehozására, valamint arra, hogy másokkal kommunikáljunk és reflektáljunk erre a folyamatra. Mindezt specifikus élethelyzetek kontextusában tesszük, annak érdekében, hogy konstruktív társadalmi tevékenységek váljanak lehetővé. [7]

Jegyezzük meg, hogy a fentiek csak a legfontosabb kategóriákat mutatják be röviden. Szólhatnánk még, példának okáért, multikulturális, multimodális vagy az új technológiákhoz kapcsolódó műveltségről (írástudásról) is.

II. ÍRÁSTUDÁS VAGY MŰVELTSÉG

A bevetésben említettük, hogy az *information literacy* vagy a *media literacy* szókapcsolat második felét nemcsak az *írástudás*, hanem a *műveltség* szóval fordíthatjuk. A magyarázatot az *information literacy* kifejezéssel illetett fogalom magyarításának gyakorlatából kaphatjuk meg. Ennek a szókapcsolatnak a második szava ugyanis egyaránt lehet *műveltség*, *kultúra*, vagy *írástudás*. Az utóbbi időben az *információs műveltség* elnevezés látszik uralkodóvá válni. Az *információs írástudás* elnevezés jogosságát leginkább az adja meg, hogy a fogalom az írástudás általános kontextusába ágyazódik be, abban a tekintetben is, hogy alapvető készségei funkcionális írástudás, vagyis nyomtatott és írott információk hasznosításának képessége nélkül nem sajátíthatók el.

Tekinthetjük ugyanakkor az információs műveltséget kulturális eszköztudásnak is, amelynek lényege az önálló tanulás eszközeinek ismerete és használata. [8] Innen pedig csak egy lépés a *műveltség* szó használata.

Korunk írástudásának hatóköre ugyanis kiszélesedett. Egyaránt kötődik a technológiákhoz és a kultúrához. Képes arra, hogy alakítson bennünket és formálja a világot. Műveltté válni és annak maradni hosszú távú elkötelezettséget jelent. [9]

Az információs társadalom magával hozta, hogy a hagyományos értelemben vett műveltség mellett az információs és kommunikációs kompetenciák is bekerültek a műveltség, mint átfogó fogalom alapelemei közé. [10]

Mindez, önmagában nem ad választ az elnevezések kérdésére. Szögezzük le, hogy ezen a területen még alakulóban van a terminológia. Nincsenek jelen azok az állandó paraméterek, amelyek alapján határozhatnánk a terminusokat. Egyelőre meg kell elégednünk azzal, hogy várunk a témával foglalkozó és arról publikáló kutatók egységes terminológiát használjanak, amit nagyban elősegíthet, ha a publikációkat megjelentető fórumok, azok szerkesztői és lektorai egymás között egyezsége jutnak a preferálandó szakkifejezések felől. [11]

III. A WEB 2.0

Ahhoz, hogy a Web 2.0 és az írástudások szerepéhez közelebb kerüljünk, meg kell vizsgálnunk, miről is beszélünk tulajdonképpen. Ez a szokásosnál nehezebb feladat, viszont kiegészíthető szolgáltatásainak felsorolásával.

3.1 MI A WEB 2.0?

A Web 2.0 elnevezés olyasvalamit takar, aminek a pontos jelentését senki sem ismeri, viszont olyan divatot képvisel, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. Egyaránt szükség van tehát arra, hogy ne feledkezzünk meg róla, viszont kritikusan viszonyuljunk hozzá.

Magát az elnevezést tehát bizonytalanság terheli. Nem azért, mert számos, egymással versengő definíciója volna, hanem azért, mert számos különböző, egymással nem kompatibilis dolgot jelölnek vele. A Web 2.0 egyszerre szól elgondolásokról, viselkedésmódokról, technológiákról és ideálokról, fogalmi keretet adva ahhoz, hogy a Web 2.0 elnevezéssel illetett sokféle jelenséget és eseményt egymással összefüggésbe hozzuk, továbbá értelmezzük.

A Web 2.0 olyan üzleti modellt is jelent, amely a pénzügyi sikert úgy éri el, hogy embereket és adatokat az Internet útján értelemmel bíró árucserében kapcsol össze. Ennek a legegyszerűbb formája, amikor a webes cégek olyan szolgáltatásokat nyújtanak a hirdetőknél, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy pontosan célzott marketing kommunikációval éri el azokat a felhasználókat, akik várhatóan leginkább elfogadják ezt a marketinget. A Web 2.0 kulcsszereplője tehát az az új típusú médiafogyasztó, aki elkötelezett, aktív és részt vesz a „tartalom” létrehozásában, fenntartásában és kiterjesztésében. [12]

A Web 2.0 alapvetően ugyanazokat az alkalmazásokat használja, mint a Web 1.0 és a Web amúgy eddig is azt szolgálta, hogy az emberek összeköttetésben álljanak egymással. [13]

3.2. A WEB 2.0 SZOLGÁLTATÁSAI

Ahogy a fentiekben ígértük, a teljesség igénye nélkül, felsorolásszerűen tekintjük át e a szolgáltatásokat, röviden jellemezve egy részüket.

1. *Közösségi alapú tartalomszolgáltatások*

- Blogok: online naplók, webnaplók, gyakran frissített személyes weboldalak, amelyek a saját tartalmak mellett ajánlásokat tartalmazhatnak, más weboldalakra, cikkekre, személyes kommentárt fűzve ezekhez. Két fő típusuk az információs blog, és a személyes blog.
- Közösségi linkmegosztók: Pl. Delicious

2. *Közösség szervező és közösségi kapcsolatokat menedzselő* oldalak (iwiw, Myvip)

3. *Közösségi tartalom-előállítók, tartalommegosztók*

- Wikik: Pl. Wikipédia
- Fájlmeosztók
- Képmegosztó oldalak: Pl. Flickr.16 (Videó-megosztó portálok: Pl. YouTube, Videa)

4. *Egyéb Web 2.0-ás szolgáltatások*

- Hírcsatornák: hírek automatikusan sugárzása a regisztrált felhasználóknak (RSS)
- Podcasting: online tartalmak terjesztése "rádióműsorok" formájában. [14]

5. *Címkézés és folkszónómiák*

Központi autoritás nélküli. (amatőr, laikus) osztályozási rendszerek, amelyek úgy jönnek létre, hogy egye-egy csoport, közösség tagjai kifejezéseket, címkéket rendelnek különböző elemekhez, például fotókhoz vagy blog-bejegyzésekhez.

IV. AMATŐRÖK AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN

A Web 2.0 az amatőrök korszakát hozta el magával. [15] A Web 2.0 egyrészt az internetes kereskedelem terepe, másrészt – sok tekintettel éppen ezzel összefüggésben – az amatőr írók, festők, fényképészek stb. száma is jelentős mértékben növekedett, mivel ezek működéséhez könnyen használható alkalmazásokat kínál és ezeket a tevékenységeknek a végzésére bátorítja felhasználóit. A deklaráltan kereskedelmi és a (tág értelemben vett) amatőröket támogató szféra érdeklődésének kiemelt – bár nem kizárólagos – tárgya a figyelem megszerzése. Ennek hátterét a figyelemgazdaság adja.

A figyelemgazdasággal kapcsolatos elméletek kiindulópontja az, hogy a tárgyaknak vagy helyzeteknek azzal adunk jelentést, hogy figyelmet szentelünk nekik. A figyelemgazdaság a kibertérben képes működni, hiszen a Weben a linkek kiváló eszközei a figyelem továbbításának. A figyelemből hiány van, mert csak emberek nyújthatják. Nem mindenki kap egyforma figyelmet, akinek. (aminek) azonban nagyobb figyelmet szentelünk, az jobban bevésődik az emlékezetünkbe, és könnyebben fizetünk érte. [16]

Természetesen a Web 2.0 közösség-szervező hatása is pozitívan hozzájárul ehhez, annak ellenére, hogy nem nélkülöznek minden alapot azok a vitriolos megjegyzések, amelyek szerint a Web 2.0 segítségével egyre kevesebbek, egyre gazdagabbak lesznek avval, hogy az egyre kevesebbet keresők nagy tömegét használják ki, munkájukat teszi pénzzé úgy, hogy a közösségi hálózatok résztvevőit éhbérért dolgozó brigádokként kizsákmányolják, amit viszont ezek nem vesznek észre. [17]

A Web 2.0 alkalmazások tehát nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a felhasználók fokozódó mértékben kettős szerepet töltenek be: befogadók (fogyasztók) és az információ létrehozói is. Ez a kettősség megjelenik a tudományhoz legközelebb álló két területen, az olvasás és írás vonatkozásában is. Korunk olvasói egyben írók is. [18]

Ezt részben az okozza, hogy korunk kommunikációja jelentős részben már nem eredeti szövegek létrehozása, hanem meglévő információk kiválasztása, elrendezése, szűrése és újraalakítása úgy, hogy közben mindez magába foglalja a kommunikáció megfelelő technológiájának megválasztását is. [19] Mindez feltételezi az információ kreatív újrafelhasználását, amellyel mindez beépül a digitális írástudásba. [20]

Nem új jelenségről van szó, viszont a digitális technológiák megjelenése elősegítette ezt. A tudomány világát mindig is jellemezte, hogy – tudományterületeken eltérő módon – írásaink többségében más írott szövegekre reflektálunk, mivel minden témát megelőz az, hogy az adott kérdésekről valaki más már gondolkodott, vele kapcsolatban már kutatásokat végzett, amelyek szövegek formájában, a szakirodalomban is testet öltenek. [21]

V. A WEB 2.0 ÉS A KUTATÓK

A Web 2.0 elsősorban az amatőrök világának kitágulását hozta, azonban a tudományos kutatás eszköztárában is helye van a Web 2.0-ás alkalmazásoknak. Különösen igaz ez annak fényében, hogy a kutatók mindig is nagyban támaszkodtak az információ informális csatornáira.

Számos olyan Web 2.0-ás alkalmazás van, amely közvetlenül is szolgálja a kutatókat. A csak előfizetéssel elérhető bibliográfiai szoftverek mellett az olyan oldalak, amelyek a szakirodalom és a hivatkozások kezelését segítik. Ilyen például a CiteULike. (<http://www.citeulike.org/>), amelyet a Springer kiadó szponzorál. Ez az oldal nagymértékben úgy működik, mint a közösségi oldalak, tehát az információ egymással való megosztását is segíti.

Némileg eltérő példa a Slideshare <http://www.slideshare.net/>, amely a prezentációk megosztását teszi lehetővé. A különbség abból az egyszerű tényből adódik, hogy prezentációkkal illusztrált előadásokat nemcsak kutatók tartanak, sőt nagyobb számban fordulnak elő az oktatásban, elsősorban a felsőoktatásban, viszont itt is az információk megosztásáról van szó. Információs műveltségre minden kutatónak szüksége van. Látnunk kell azonban, hogy másféle eszköztár szolgálja az amatőröket és más a kutatókat.

Az olvasás és írás a kutatók körében nemcsak az információs társadalom, vagy éppen a Web 2.0-ás alkalmazások fokozódó használata folytán mutatnak egymással szoros összefüggést, hanem

a kutatás és közlés során mindig is összefüggtek egymással. Az írás és főként annak tudományos formái egyaránt magába foglalják az információ szervezését, tárolását, tervezését, valamint annak kommunikálását és terjesztését, vagyis létrehozását. [22] Ez a megközelítés az írás teljesen hagyományos definíciójából is következik, így nem változott.

A kutatók azok, akik a szakembereknek szóló információkat továbbra is igénylik, egy olyan szemléletet tovább hordozva, amely az információs műveltség legtöbb felfogását jellemzi.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatók nem amatőrök, sem a szó pozitív, sem annak negatív értelmében. Egyaránt szükségük van a Web 2.0 kínálta eszközökre és a professzionális információforrásokat előtérbe helyező, az információk kritikus kezelését hangsúlyozó információs műveltségre.

Nincsen egyetlen, „mindenható” írástudás. (műveltség), amely mindenkinek az igényeit kielégíti, vagy egy-egy ember egész életútján megfelelően végig tudja követni. A fogalmakat újra és újra tisztáznunk kell, és folyamatosan friss elsajátítandó kompetenciákat kell megjelölnünk annak függvényében, ahogy a világ és – különösen – az információs környezet megváltozik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Final Report of the ALA Presidential Committee on Information Literacy. Final report. American Library Association, Chicago, Ill., 1998.
- [2] Chartered Institute of Library and Information Professionals. A short introduction to information literacy. 2007.
<http://www.cilip.org.uk/policyadvocacy/learning/informationliteracy/definition/introduction.htm> [2009. szeptember 2.]
- [3] MENDOZA, K.: Media Literacy and Invitational Rhetoric. Media Education Lab Working Paper Series 2007. <http://www.mediaeducationlab.com> [2009. szeptember 2.]
- [4] BAWDEN, D.: Information and digital literacies: a review of concepts. Journal of Documentation. vol. 57, no. 2, March 2001, 218–259. o.
- [5] GISLTER, P. Digital literacy, Wiley, New York, 1997.
- [6] MOLNÁR Szilárd et al. A hozzáférési pontok humán-infrastruktúrájának fejlesztése, az IT-mentori szakma kialakítása. 2005.
www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=811 [2009. szeptember 2.]
- [7] MARTIN, A.: Literacies for the Digital Age. In Martin, A. & Madigan, D. (Ed.) Digital literacies for learning. Facet, London, 2006. 3–25. o.
- [8] BÁTHORY ZOLTÁN: Tanulók, iskolák – különbségek. Okker, Budapest, 1997.
- [9] CORDES, S.: Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction. 2009. <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/94-cordes-en.pdf> [2009. szeptember 2.]
- [10] ZSÁK JUDIT: A műveltség fogalmának eredete és értelmezésének változásai. In.: Varga Katalin (Szerk.) A 21. század műveltsége: E-könyv az információs műveltségről. PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet, Pécs, 2008. <http://mek.oszk.hu/06300/06355> [2009. szeptember 2.]
- [11] KOLTAY TIBOR: Nyílt, közös, művelt. Néhány gondolat az angol nyelvű terminológia magyarázatáról. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 9. sz. 2006. 423–425. o.
- [12] ALLEN, M.: Web 2.0: An argument against convergence. First Monday. Vol. 13, No. 3, 2008 <http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2139/1946> [2009. szeptember 2.]

- [13] Developer Works Interviews: Tim Berners-Lee. 2006
<http://www.ibm.com/developerworks/podcast/dwi/cm-int082206txt.html> [2009. szeptember 2.]
- [14] LÁDI László: Könyvtár 2.0. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 17. évf. 2. sz. 2008. 16–29. o.
- [15] GODWIN, P. Information Literacy in the age of amateurs ITALICS, Vol. 5, No. 4, 2006
<http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/godwin.pdf>. [2009. szeptember 1.]
- [16] GOLDBERGER, M.: M.H. Goldhaber's Principles of the new economy. 1996.
<http://www.well.com/user/mgoldh/principles.html> [2009. szeptember 2.]
- [17] SCHOLZ, T.: Market Ideology and the Myths of Web 2.0. First Monday. Vol. 13, No. 3, 2008
<http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2138/1945>.
 [2009. szeptember 1.]
- [18] BEESON, I. Judging relevance: a problem for e-literacy', ITALICS, Vol. 4, No. 2.
<http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/beeson.pdf> [2009. szeptember 1.]
- [19] GEISLER, Ch. et al.: ITex. Future directions for research on the relationship between information technology and writing. Journal of Business and Technical Communication. vol. 15, no. 32, 2001, 269–308. o.
- [20] BAWDEN, D.: Origins and concepts of digital literacy. In Lankshear, Colin & Knobel, Michele (Eds.) Digital Literacies: concepts, policies and practices, Peter Lang, New York, NY, 2008, 17–32. o.
- [21] KNOTT, D. Critical Reading Towards Critical Writing. 2005.
<http://www.writing.utoronto.ca/advice/reading-and-researching/critical-reading> [2009. szeptember 2.]
- [22] DASHKIN, M.: Electronic writing: defining the core competency. Information Outlook, Vol. 7, No. 9, 2003, 34–37. o.

Dr. habil. Tibor KOLTAY

THE RESEARCHER, INFORMATION LITERACY AND THE WEB 2.0

Information literacy is one of the different literacies the main feature of which is the emphasis on critical approach towards information. These literacies are a necessity both for researchers and amateurs, who play a growing role with the growing popularity and use of the Web 2.0. Literacies and Web 2.0 applications, however, are used differently by researchers and amateur users.